

SOKCSEVITS DÉNES

A HORVÁTOK BETELEPÜLÉSE MAGYARORSZÁGRA

▶ Délkelet-Európa felől több nagy migrációs hullám érte el Magyarországot a 15–18. század között. A migrációt kiváltók az Oszmán Birodalom európai térhódítása volt, amely 1354-ben kezdődött. Az elkövetkező másfél évszázadban az egész Balkánt uralma alá hajtotta az iszlám hitű oszmán-török népcsoport vezető államalakulat. Az idegen vallású, kultúrájú támadók elől jelentős számban menekültek az egyelőre biztonságos Magyarországra a félsziget keresztény lakói, de Horvátország veszélyeztetett vidékeiről a 15. század végén, a 16. század első harmadában horvát főurak is szervezetter hozattak át nyugat-magyarországi birtokaikra horvát jobbágyokat. A magyarországi oszmán hódoltság idején a török hatóságok szintén telepítettek be délszláv, köztük katolikus boszniai földműveseket is magyar területre.

▶ A Habsburgok vezetésével megvalósult 17. század végi felszabadító háborúk, illetve utóbbiak balkáni kudarca nyomán a 17. század végén újabb menekülthullám indult meg e területekről Magyarország irányában. E horvát szempontból kivándorlásnak tekinthető népmozgás jelentősen átalakította az eredeti katolikus délszláv szállásterületet, a mai Horvátország és Bosznia egyes vidékeiről a katolikusok szinte teljesen eltűntek, ortodox, illetve muszlim vallású, de délszláv nyelveket beszélő népesség foglalta el a helyüket. A katolikusok részben a mai Magyarországra és Vajdaságba, részben a mai Horvátországba menekültek, de jutott belőlük Ausztria, Morvaország és Itália területére is.

A magyarországi horvátság különböző korokban és a horvát etnikai terület más-más vidékeiről érkezett mai lakóhelyére, elsősorban a törökök elől menekülve, illetve a török hódoltság korában (vagy azt követően), a 15. és a 18. század között, bár a Dráva bal partján már az Árpád-korban is éltek feltehetően őshonos horvátok.

BEKÖLTÖZÉS

Ha a beköltözés sorrendjét vesszük, akkor a nyugat-magyarországi, újabb nevükön gradistyei horvátokat illeti az elsőség, akik a törököktől 1493-ban elszenvedett korbáviai csatavesztés nyomán kezdtek Magyarország felé menekülni Horvátország veszélyeztetett délkeleti területeiről. De egyes – Horvátországban és a nyugat-magyarországi (Sopron, Moson, Vas) megyék területén egyaránt birtokokkal rendelkező – főúri családok (a Batthyányak, az Erdődyek, a Zrínyiek, Jurisics Miklós) szervezetteren is áttelepítették horvát jobbágyaikat. Az írott forrásokban 1515-ben bukkannak fel az akkori Magyarországhoz tartozó Kismartonban. Beköltözésük folyamatos, és eltart egészen a 17. század közepéig. A Horvátország különböző vidékeiről jövőek nyelvjárás szempontjából nem voltak egységesek, felismerhető néprajzi jegyekkel rendelkező népcsoporttá hazánk területén váltak.

Földrajzi sorrendben haladva a következő hazai horvát népcsoportot a kutatók Mura menti vagy zalai horvátoknak nevezik. A Mura menti horvátok többsége 1690-et – Kanizsa török alóli felszabadulását – követően, valamint a Rákóczi-szabadságharc után költözött a Mura túlsópartján fekvő Muraközéből, valamint Nyugat-Horvátország törökök által meg nem szállt, túlnépesedett vidékeiről mai lakóhelyére.

A Dráva menti horvát népcsoport Somogy és Baranya megyék déli sávjában, a horvát–magyar határfolyó mentén él (a 17–18. században Somogy megye északi, Balaton melletti részein is sok horvát falu volt). Itt, a középkori magyar–horvát etnikai határ mentén, a Dráva mocsarai és erdei védelmében elképzelhető, hogy az Árpád-kori horvát népesség egy része – a somogyi magyarsághoz hasonlóan – átvészelt a török hódoltság idejét. Bizonyos azonban, hogy a 17. század végén, illetve a 18. században ez a horvát nép-

csoport is bőven kapott utánpótlást a túlsóparti Szlavóniából, sőt Bosznia horvát vidékeiről is, amit igazol, hogy nyelvjárás szempontjából nem egységesek, mind *ęto*, mind *kaj* nyelvjárást beszélő falvaik vannak (a középkori népesség a *kaj* nyelvjárást beszélte).

A Pécs környéki falvakban – és egykor Pécssett is – élő bosnyák–horvát népcsoport, mint neve is elárulja (bosnyák = Bosznia lakója), Boszniából, annak is középső, részben még ma is horvátok által lakott tájairól származik. Egy részük már a török hódoltság idején letelepedett Baranya megyének ezen a táján, de a 17. század végén és a 18. század elején újabb csoportok csatlakoztak hozzájuk, miután a Habsburgok Bosznia felszabadítására irányuló kísérlete nem sikerült. Letelepítésükben szerepet játszott Radonay Mátyás Ignác pécsi püspök (1687–1703), aki így kívánta növelni egyházmegyéjében a katolikus népesség arányát.

A szintén Baranyában, illetve részben Bácskában élő sokác-horvátok Kelet-Szlavóniából, illetve Északkelet-Boszniából származnak. Első adataink baranyai jelenlétükről a 16. századból vannak, de a 17. század végén, illetve a 18. század első felében az ő számukat is újabb bevándorlások növelték. A sokác név eredete nem tisztázott, tény, hogy a Balkán nyugati vidékein ez általában a horvátok, a katolikusok gúnyneve. Ma Kelet-Szlavónia horvátságának nagy része e népcsoport tagja, de élnek sokác-horvátok még a Vajdaságban is. A mohácsi sokácok egyik népszokása, a farsangi busójárás a világörökség részeként gazdagítja Magyarországot kultúráját.

A bunyevác-horvátok ma Magyarországon a Bácskában (Baja városa és tágsabb közege) élnek, de régebben nagy számban laktak Fejér és Pest megyék egyes községeiben is. A múlt században nevüket és eredetüket a kelet-hercegovinai Buna folyóval hozták kapcsolatba – vagy katolikus szerbeknek tartották őket, vagy horvátoktól és szerbektől teljesen különálló délszláv népcsoportként határozták meg őket. Szerbiában 2003 óta külön nemzetiségként tartják őket számon, de a magyar parlament 2006-ban, illetve 2010-ben elutasította az erre irányuló kezdeményezéseket.

☒ shazájuk Horvátországban, a Dinári- és a Svilaja-hegység mentén, illetve Nyugat-Hercegovinában van, és nevük valószínűleg a hegyi pásztorok közből épített kunyhójához (*bunja*) kap-

csolódik. A 15–17. század között vándoroltak a Bácskába, valamint Horvátország délnyugati vidékeire (Lika, Krbava, Horvát Tengermellék, Zadar környéke stb.), ahol többségük ma is él. Vannak olyan, számításokkal alátámasztott feltételezések is, amelyek szerint a horvátság közel egyötöde bunyevác eredetű. A Bácska északi részén a 15 éves háború (1593–1606) után nőtt meg a számuk, és utolsó migrációs hullámuk 1687-ben érkezett a Baja–Zombor–Szabadka háromszögbe. A magyarországi horvát népcsoportok közül a bunyevácok beszéde áll legközelebb a horvát irodalmi nyelvhez.

A Duna menti vagy – a 18. században rájuk ragasztott, de általuk is elfogadott néven – rác-horvátok Kalocsa környékén és a Csepel-sziget falvaiban élnek. A Kalocsa környéki horvátok a 16. században települtek át Szlavóniába, és egy sajátos archaikus szigetet képeznek. A 18. századi forrásokban a hazai horvát népcsoportokat számos néven emlegetik: horvát, tót, illír, dalmata, sokác, bunyevác stb. Sőt, ekkor terjedt el főleg a Budai Kamara irataiban, de másutt is a katolikus rác elnevezés, noha a középkorban magyarul rácnak csak Szerbia ortodox (pravoszláv) lakóit nevezték. Ez az elnevezésbeli tarkaság később sok félreértést okozója lett. Egyébként a magyarországi horvát városi lakosság előszeretettel hívta magát latinosan dalmatának vagy illírnek, függetlenül attól, hogy eredetileg bosnyák, bunyevác vagy sokác volt.

A magyarországi horvátság történetében a 18. és a 19. század első fele számít egyfajta aranykorak. Nemcsak létszámuk, de a magyar társadalomban elfoglalt helyük is jóval jelentősebb volt a mainál. Sok olyan településen is abszolút vagy relatív többséget alkottak, ahol ma már legfeljebb a temetők régi sírkövei árulkodnak egykori jelenlétükről. A 18. században horvát falvak voltak Somogy megye északi részén, a Balaton körül, így például Buzsákon, amelynek híres hímezése is horvát eredetű. Ugyancsak horvát falvakat találhattunk volna akkoriban Fejér megyében, de Zala, Vas, Győr és Pest megyékben is sokkal több horvát község volt, mint manapság. A 18. század második felétől egyre több, addig csak horvátok által lakott település vált vegyes lakosságúvá, és előbb a városokban, majd az olyan községekben, ahol a horvátok kisebbségben voltak, megindult – igaz, ekkortájt inkább természetes folyamatként – az asszimiláció.

BEILLESZKEDÉS

A Magyarországra költöző horvátság viszonylag gyorsan beilleszkedett a magyar társadalomba. A beilleszkedést megkönnyítette a horvát bevándorlók vallási hovatartozása. Gazdasági helyzetük, társadalmi rétegezettségük a 18. században jelentős mértékben eltért attól, ami a 20. században volt jellemző rájuk. Mind társadalom-, mind foglalkozásszerkezet terén a hazai horvátság 150-200 évvel ezelőtt jóval sokszínűbb és összetettebb képet mutatott, mint az utóbbi 100 esztendőben. Ugyan legnagyobb részük akkor is falun élt és mezőgazdasággal foglalko-

zott, többségük jobbágy volt, de voltak horvát földbirtokosok (nemesek) is, így például Zala megyében a Bedekovicsok vagy a Zajgarok.

A bácskai bunyevácok társadalmi összetétele, szerkezete pedig a 18. században teljesnek nevezhető, hiszen volt saját nemességük: a Latinovitsok (e család leszármazottja volt a jeles magyar színész, Latinovits Zoltán), a Rudicsok, a Pilászánovitsok, a Mamuzsicsok, a Vidákovicsok, az Adamovicsok, a Piukovicsok és még sokan mások, több tucat nemesi család, többségük III. Károlytól, illetve Mária Teréziától kapta nemesi címét és birtokát, főleg a török elleni küzdelmek során

szerzett érdemeiért. Ez a nemesség a 18. században még beszélte ősei nyelvét, és csak a 19. században vált nyelvében és tudatában is teljesen magyarrá. A bunyevácok fejlett polgársággal rendelkezett, több bácskai városban fontos szerepet játszottak. Persze náluk is a falusi jobbágyok képezte a legnagyobb tömeget, ugyanakkor más hazai horvát népcsoportok, így a bosnyákok és a sokácok között is voltak városlakók, polgárok. A bunyevác nemesség a 18. században jelentős súllyal vett részt Bács-Bodrog vármegye politikai életében.

A falusi horvátság szinte mindenütt elsősorban földműveléssel, gabonater-

mesztéssel foglalkozott, bár az állattenyésztés is fontos szerepet játszott életükben, főleg a beköltözést követően. Főként a betelepülést követő első évtizedekben (különösen a Boszniából származók) szívesebben foglalkoztak a jövedelmezőbb állattenyésztéssel. A pécsi bosnyák-horvátok a 18–19. században híresek voltak szőlő- és borkultúrájukról.

Nagy létszámú horvát polgárság élt Budán, főleg a Vízivárosban, de a köztudatban inkább csak szerb lakosairól ismert Tabánban is. A tabáni katolikus plébánián még a múlt század második felében is folyt horvát nyelvű hitélet. A főleg boszniai eredetű katolikus horvát népesség már a török időkben is felbukkant Budán, de a város 1686-os felszabadulása után ugyancsak nagy számban költöztek a magyar fővárosba.

Jelentékeny horvát polgárság élt Pécsen, Szegeden, sőt még – a szintén inkább a szerbekről ismert – Szentendrén is. Az itt élő horvátok, akárcsak a szegediek, dalmatáknak nevezték magukat, de míg a szegediekről tudjuk, hogy valójában bunyevácok, addig a szentendrei horvátokról kimutatták, hogy tényleg Dalmáciából származhatnak. A 18. század első felében a horvát polgárok (bunyevácok, illetve sokácok) abszolút többségben voltak Baján, illetve Mohácson.

A 18. században a városokban a különböző etnikumok békésen, de határozottan elkülönülve, saját közösségeikben éltek. Így a pécsi, a bajai vagy a mohácsi horvát kézművesek és kereskedők saját „illír” céhekbe tömörültek, saját „illír” plébániáik voltak (Parochia Illyrica). Baján 1765-ig a városi magisztrátus tagjait egyenlő arányban választották a három elismert „nemzet”, a bunyevác-horvát, a német és a szerb közül. Baján feljegyezték, hogy a városi bírónak még 1768-ban is horvát nyelven tette le esküjét a ferences templomban (ez volt az illír plébánia).

A hazai horvát polgárság jórészt Boszniából eredt, amelyet a 17. század végi törökellenes háborúk során katolikus lakosságának nagy része, kereskedő és kézműves polgárságának egésze elhagyott, és jórészt Magyarországra települt át. Erről tanúskodik egyes keleties jellegű mesterségek (például a bőrcserző „tabakosok”) megjelenése Budán, illetve Pécsen. Az „illír” ötvösök, szűcsök, csizmadiák, fazekasok stb. céhei céhkönyveiket is horvátul vezették (Pécsen fenn is maradtak ilyen iratok). A Magyarországra tele-

pült horvát polgárság fontos szerepet játszott több magyarországi város török idők utáni újjáépítésében.

INTEGRÁLÓDÁS

A 19. században, miután a magyarországi horvát nemesség már korábban elmagyarosodott, eltűnt a magyar városok horvát polgársága is. A hazai horvát kisebbség társadalmi szerkezete ekkorra vált szinte teljesen egyoldalúvá, majdnem kizárólag parasztságból állt, legfeljebb néhány falusi kézműves színesítette ezt az egyhangú képet. Néhány helyen akadt ingázó ipari munkás, az értelmiséget azonban jobbra csak egy-két horvát értelműnek megmaradt katolikus pap képviselte. Az értelmiségi pályákra kerülő horvát származású fiatalok a 19. század második felében, illetve a 20. század első felében – néhány kivételtől tekintve – elmagyarosodtak.

Másként volt ez a 18. században, amikor a viszonylag erős hazai horvát polgárság bőkezű adományokat adott templomainak, és megfelelő anyagi háttérrel biztosított a magyarországi horvát kultúrának is. Az ún. magas kultúra igazi bázisát a 18. században, illetve a 19. század első harmadában az obszerváns ferencesek (1757-ig a bosnyák, majd ezután a Kapisztrán Szent János-rendtartomány) budai rendi fő-

iskolája köré csoportosuló budai horvát ferences kultúrkör tagjai jelentettek, akik a horvát tudományosság szempontjából nagy jelentőségű – főleg nyelvészeti és történettudományi – munkásságuk mellett komoly szépirodalmi tevékenységet is folytattak. Sőt, a 18. század második felében Budán horvát nyelvű kalendáriumot is kiadtak. A ferencesek középiskolákat tartottak fenn más hazai, horvátok által lakott városokban, így Baján és Mohácson is. Bár ezek latin tanítási nyelvűek voltak, a szerzetesek hozzájárultak a helyi horvát nyelvű elemi iskolai oktatás megszervezéséhez. A 18. század végén, a 19. század elején számos horvát faluban létesült horvát tanítási nyelvű elemi iskola (Pécsen a jezsuiták segítségével, Makár Iván báró magánadományából 1722-ben alapítottak horvát iskolát). A 19. század közepétől kezdve azonban a gyorsan asszimiláló magyarországi horvát nemesség és polgárság már egyre kevésbé biztosított anyagi háttérrel a magas kultúrának, amely a 20. század közepére már szinte teljesen a népi kultúrára korlátozódott.

A magyarországi horvát bevándorlók társadalmi téren viszonylag rövid idő alatt integrálódtak a magyar társadalomba. Jellegzetes példaként említhetjük, hogy amikor a 18. század közepén Mária Terézia Dél-Magyarország egyes vidékeit (Észak-Bácska, a Bánság északi része) végleg kivette a katonai határőrvidék területéből és magyar megyei igazgatás alá helyezte, a katolikus délszláv népesség helyben maradt és civil foglalkozást választott (ami Szabadka és Zombor szabad királyi városok kivételével a jobbágyi státusz elfogadását jelentette), míg ortodox társaik délebbre költöztek, hogy határőrök maradhassanak. A horvát népesség nyelvi integrálódása (asszimilációja) a magyarságba már lassúbb folyamat volt, a vegyes lakosságú településeket, főleg városokat leszámítva gyakorlatilag csak a 20. század második felének modernizációs társadalmi átalakulásával párhuzamosan következett be.

Az 1991–95 között lezajlott délszláv háborúk során több tízezer horvát menekült Magyarországra, de közülük csak nagyon kevesen telepedtek le, többségük visszatért otthonába vagy továbbköltözött Nyugat-Európába, így ez a migrációs folyamat csak átmenetileg érintette hazánk területét. ♦